

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKÉHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ROČNÍK CXVI

ARCHEOLOGIA 32

BRATISLAVA 2022

**ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA
ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI**

**ROČNÍK / VOLUME CXVI
A R C H E O L Ó G I A 32**

Recenzovaná publikácia / Peer-Reviewed Publication
Vychádza raz ročne / Published Once a Year
Otvorený prístup / Open Access
<https://archeologickemuzeum.sk>

Predseda redakčnej rady / Head of Editorial Board:
PhDr. Juraj Bartík, PhD.

Redakčná rada / Editorial Board:
Doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc., Mgr. Radoslav Čambal, PhD., Dr. Wolfgang David M. A.,
PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Mgr. David Parma, Ph.D., Doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc.,
Prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc., PhDr. Vladimír Turčan

Zostavovateľ / Edited by:
Mgr. Martin Hanuš, PhD.

Počítačové spracovanie / Graphic Layout: Michal Hricko – mh2
Preklad do cudzích jazykov / Translations: Enzo Passerini, Kristián Elschek, Lubomíra Kuzmová,
Viera Tejbusová a autori

Dátum vydania / Date of Issue: 2022
<https://doi.org/10.55015/zbsnm.arch.2022>

Príspevky sú indexované a evidované v databázach / Articles are indexed and covered in:
SCOPUS, EBSCO

Za obsah a znenie príspevkov zodpovedajú autori / Authors are responsible for their contributions

Redakcia, vydavateľ a distribútor / Office, Publisher and Distributor:

Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum
Žižkova 12, P. O. Box 13, SK – 810 06 Bratislava
IČO 00164721
archeologia.editor@snm.sk

Tlač / Print: Ultra Print, s. r. o.
Náklad / Print Run: 300 kusov / pieces

© Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum

ISBN 978-80-8060-537-7
ISSN 1336-6637



PhDr. Vladimír Turčan,
dlhoročný vedecký pracovník Slovenského národného múzea – Archeologického múzea,
zostavovateľ Zborníka SNM Archeológia v rokoch 2009 až 2020,
sa v tomto roku dožíva okrúhleho životného jubilea.

Kolegovia a priatelia želajú jubilantovi do ďalších rokov veľa zdravia, spokojnosti a úspechov!

PhDr. Vladimír Turčan,
long-term researcher of the Slovak National Museum – Archaeological Museum,
editor of the Zborník SNM Archeológia between 2009 and 2020,
is experiencing a round life jubilee this year.

Colleagues and friends wish the jubilant good health, satisfaction and success in the coming years!

TABULA GRATULATORIA

Anna Bajanová	Ivana Kvetánová
Peter Barta	Jozef Labuda
Juraj Bartík	Erika Makarová
Igor Bazovský	Ludovít Mathédesz
Zdeněk Beneš	Jana Mellnerová
Gertrúda Březinová	Robert Môc
Marek Budaj	Margaréta Musilová
Radoslav Čambal	Peter Nagy
Viktoria Čistáková	Andrea Námerová
Petr Daňhel	Mária Novotná
Miroslava Daňová	Karol Pieta
Klaudia Daňová	Lucia Pilková
Eduard Droberjar	Denis Pongrácz
Kristián Elschek	Nada Profantová
Zděnek Farkaš	Vania Radeva
Gabriel Fusek	Ján Rajtár
Barbara Gábriková	Anna Mária Rekemová
Lýdia Gačková	Branislav Resutík
Jakub Halama	Matej Ruttkay
Martin Hanuš	Jaroslava Ruttkayová
Katarína Harmadyová	Andrej Sabov
Katarína Hladíková	Helga Sedlmayer
Pavel Horník	Jaroslava Schmidtová
Juraj Hrica	Simona Sliacka
Erik Hrnčiarik	Danica Staššíková-Štukovská
Ivan Cheben	Ján Steinhübel
Igor Choma	Boris Stoklas
Ján Chovanec	Ondrej Šedo
Vladimír Janský	Alena Šefčáková
Pavol Jelínek	Peter Šimčík
Jan Jílek	Petra Šimončíčová Koóšová
Ľubomíra Kaminská	Vladimír Varsik
Maciej Karwowski	David Vích
Jiří Kmošek	Miroslav Vrablec
Tomáš Kolon	Jozef Zábojník
Anita Kozubová	Tomáš Zachar
Juraj Kucharík	Tomáš Zeman
Klára Kuzmová	Marína Zubajová

OBSAH / CONTENTS

ŠTÚDIE / STUDIES

ZDĚNEK FARKAŠ – BARBARA GÁBRIKOVÁ	
Medený sekeromlat typu Székely-Nádudvar z okolia Komárna	9
Die kupferne Hammeraxt vom Typ Székely-Nádudvar von der Umgebung von Komárno.	17
PAVOL JELÍNEK	
O jednom „náleze storočia“ – ohliadnutie sa za teóriami Jozefa Paulíka o náboženstve doby bronzovej	21
About one “find of the century” – a hindsight at the theories by Jozef Paulík regarding Bronze Age religion	42
JURAJ BARTÍK	
Ihlica s otvorom v krčku z Vištuku	47
Eine Lochhalsnadel aus Vištuk.	55
ERIKA MAKAROVÁ – PETER HARČAR	
Depot z mladšej až neskorej doby bronzovej zo Stakčína.	57
The Urnfield Period hoard from Stakčín.	70
ALENA ŠEFČÁKOVÁ – IGOR BALCIAR	
Nástenná uhľová značka z doby železnej v jaskyni Číkova diera v Slovenskom krase	71
A wall charcoal sign from Iron Age in the Číkova diera cave, in the Slovak Karst area.	78
EDUARD DROBERJAR	
Frühe römische Distelfibeln im Barbaricum	81
Včasnorímske bodliakovité spony (Distelfibeln) v barbariku	92
JAN JÍLEK – ELIŠKA PETŘEKOVÁ – MARÍNA ZUBAJOVÁ – STANISLAVA KUČOVÁ – VERONIKA BURIANOVÁ	
Pompeian bronze vessels of Chancellor K. W. N. L. Metternich from Kynžvart in Western Bohemia.	93
Pompejské bronzové nádoby kancléře K. W. N. L. Metternicha z Kynžvartu v západních Čechách	142
Vasi pompeiani in bronzo del cancelliere K. W. N. L. Metternich di Kynžvart nella Boemia occidentale	143
KRISTIÁN ELSCHKEK – HELGA SEDLMAYER	
<i>In caliga militari</i> – Ein Krughenkel mit Militärsandale und ein Aureus des Vespasianus für Titus aus der germanischen Großsiedlung von Kostolište im Marchland.	145
<i>In caliga militari</i> – držadlo krčahu s vojenským sandálom a aureus Vespasiana pre Tita z rozsiahleho germánskeho sídliska v Kostolišti v Pomoraví.	166
KLÁRA KUZMOVÁ †	
Ancient Routes North of Pannonia in the Light of Roman Products and Amber Artefacts ..	169
Staroveké cesty severne od Panónie vo svetle rímskych výrobkov a jantárových artefaktov. .	178
IGOR BAZOVSKÝ – KATARÍNA HLADÍKOVÁ – RADOSLAV ČAMBAL – JÁN RAJTÁR – JAKUB HALAMA – ALENA ŠEFČÁKOVÁ	
Žiarové pohrebisko z doby rímskej v Závode.	179
Das Brandgräberfeld aus der Römischen Kaiserzeit in Závod.	269

BORIS STOKLAS	
Mince a rímsko-provinciálna emailovaná spona z Pustých Sadov	273
Münzen und provinzialrömische Emailfibel aus Pusté Sady	282
VLADIMÍR VARSÍK	
Plastika hlineného vtáčika z doby rímskej zo Žitného ostrova	283
Roman Period earthen bird from Žitný Ostrov	294
DAVID VÍCH – JAN JÍLEK – JIŘÍ KMOŠEK – PETR DAŇHEL	
Provincial-Roman brooches from the hill Žalý in the District of Rakovník. A contribution to the first find of an annular brooch with openwork frame from Bohemia	297
Římsko-provinciální spony z kopce Žalý na Rakovnicku. Příspěvek k nálezu první kruhové spony s prolamovaným okrajem z Čech	304
IVANA KVETÁNOVÁ	
Plastika Tráckeho jazdca v zbierkach Archeologického múzea v Bratislave	307
A statuette of a Thracian horseman in the collections of the Bratislava Archaeological Museum	317
MIROSLAVA DAŇOVÁ – KLAUDIA DAŇOVÁ – MICHAL HALINÁR – MICHAL HOFFMAN – TIBOR LIESKOVSKÝ – ANDREJ KOPRIVŇANSKÝ – VALENTÍN SOČUVKA	
Hľadanie rímskeho prístavu. O počiatkoch systematického prieskumu riečneho dna Dunaja pri Iži	319
Searching the Roman port. About the beginnings of the systematic exploration of the bottom of the Danube river near Iža	327
VIKTORIA ČIŠŤAKOVA – ZDENĚK BENEŠ – ZUZANA ZLÁMALOVÁ CÍLOVÁ – RADEK HANUS – LADISLAV LAPČÁK – ŠÁRKA MSALLAMOVÁ – TOMÁŠ TROJEK	
Interdisciplinárny pohľad na zlaté kování z doby stěhování národů z Kounic	329
Interdisciplinary view on forged gold fittings during the Migration Period in Kounice	352
BEATE MARIA POMBERGER – JÖRG MÜHLHANS – KAYLEIGH SAUNDERSON	
Metallic idiophones of the Early History Period from the archaeological collection of the Slovakian National Museum in Bratislava	355
Ranohistorické kovové idiofóny z archeologickej zbierky Slovenského národného múzea v Bratislave	377
GERTRÚDA BŘEZINOVÁ	
Stredoveký pyrotechnický objekt z Mostnej ulice v Nitre	379
The medieval pyrotechnic feature from Mostná ulica street in Nitra	391
RADOSLAV ČAMBAL – MAREK BUDAJ – JURAJ HRICA	
Súbor nálezov z hradu Teplica	393
Funde von der Burg Teplica	432

RECENZIE / REVIEWS

VLADIMÍR TURČAN

Milan Hrabkovský: Germánsky kniežací dvorec v Milanovciach/Velkom Kýre a jeho
neskoroantický kultúrny kontext. 437

SAMUEL ŠPANIHEL

Martin Furman: Nové Objavy v Žilinskom kraji I. 438

STREDOVEKÝ PYROTECHNICKÝ OBJEKT Z MOSTNEJ ULICE V NITRE¹

GERTRÚDA BŘEZINOVÁ

Keywords: Nitra, 11th–13th centuries, pyrotechnical feature, oven, pottery, storage vessels.

Abstract: *The medieval pyrotechnic feature from Mostná ulica street in Nitra. The aim of this article is to point to part of a pyrotechnical feature without known analogies. It can be interpreted as a freestanding oven for baking and drying, located in urban environment. Exclusively pottery was used for dating of the feature, which is showing a wider range of use within the 11th–13th centuries. The pottery is represented mainly by pots and storage vessels with shapes and decoration typical for the territory of Nitra. One high conical-neck pot with a different shape and decoration layout is an exception.*

1. ÚVOD

Mostná ulica je súčasťou Starého mesta Nitry. Nachádza sa na severnom okraji historického, tzv. Dolného mesta (obr. 1). Tento priestor v minulosti vymedzoval tok Nitričky, bývalého ramena rieky Nitry, ktorý bol zasypaný v roku 1905, a komunikácia Mostnej ulice, jednej z najstarších stredovekých ulíc v meste. Centrálnej časti mesta bola z archeologického hľadiska v minulosti venovaná minimálna pozornosť. Výskumy, ktoré sa tu uskutočnili mali skôr charakter krátkodobý, resp. záchranný. Dokonca na rozsiahlych investičných akciách v 70. a 80. rokoch spojených s výstavbou Divadla A. Bagara došlo k zničeniu veľkej časti stredovekého mesta (Ruttikay 2007, 131). Prvou väčšou akciou v priestore Starého mesta boli výskumy v roku 1994 až 1996 na Kupeckej a Štefánikovej ulici (Březinová/Katkin 1996; Ruttikayová 1996; Katkin/Březinová 1997; Katkin/Katkinová 1997, 110, 111), ako aj na Mostnej ulici (od roku 1990), kde sa okrem stredovekých a novovekých nálezových situácií preskúmali aj objekty a hroby z doby bronzovej a halštatskej (Ruttikayová/Ruttikay 1997, 103–113; Březinová/Samuel 2007, obr. 1).

2. CHARAKTER VÝSKUMOV NA MOSTNEJ ULICI

Zástavba Mostnej ulice v Nitre vyvolávala od roku 1990 aj realizáciu predstihových záchranných

výskumov, ktoré vždy priniesli pozitívne výsledky. Tieto aktivity sú do roku 2006 súborne monograficky spracované (Březinová/Samuel 2007). Vo výskume sa pokračovalo aj v nasledujúcich rokoch (Březinová 2008; 2009; 2011; Ruttikay/Debnár 2015; Samuel 2008; obr. 2). Zistilo sa osídlenie južného pravého brehu Nitričky od neolitu po súčasnosť, s ťažiskom v dobe bronzovej, v stredoveku a novoveku. Na intenzitu sídliskových aktivít poukazuje aj hrúbka antropogénnych sedimentov dosahujúca 1,5 až 5 metrov. Pôvodné vrstvy a objekty sa zachovali z doby bronzovej, ďalšie nálezy z doby laténskej a včasného stredoveku sú doložené predovšetkým keramikou a drobnými predmetmi v sekundárnych polohách. Zachytilo sa aj niekoľko objektov, ktoré autori výskumov predbežne rámcovo datujú do 9. až 13. storočia. Do obdobia včasného stredoveku, 9.–10. storočia, sú zatiaľ zaradené dve zásobné jamy, z ktorých však nie sú publikované nálezy (Vlašičová 1998) a jama 14 z roku 2006 (Fusek/Samuel 2013). Pravý breh Nitričky bol okrajom rozsiahlejšieho otvoreného sídliska situovaného na svahu a roviny východne od polohy Vršok. V rámci sídliskovej štruktúry stredovekej Nitry ide o plochu medzi ústredným hradiskom na hradnom kopci a jeho opevneným predhradím na vyvýšenine Vršok. Intenzívne osídlený priestor medzi nimi sa stal v priebehu času základom stredovekej mestskej časti označovanej v písomných prameňoch ako *civitas*,

¹ Príspevok vznikol s podporou grantového projektu agentúry VEGA 2/0035/22 „Relikty kultúrnej krajiny – identifikácia a interpretácia“. / The article is supported by VEGA grant project 2/0035/22 “Relics of cultural landscape – identification and interpretation”.



Obr. 1. Nitra – letecký snímok na Mostnú ulicu a hradný areál s vyznačením polohy výskumu v r. 2004 (foto: I. Kuzma).

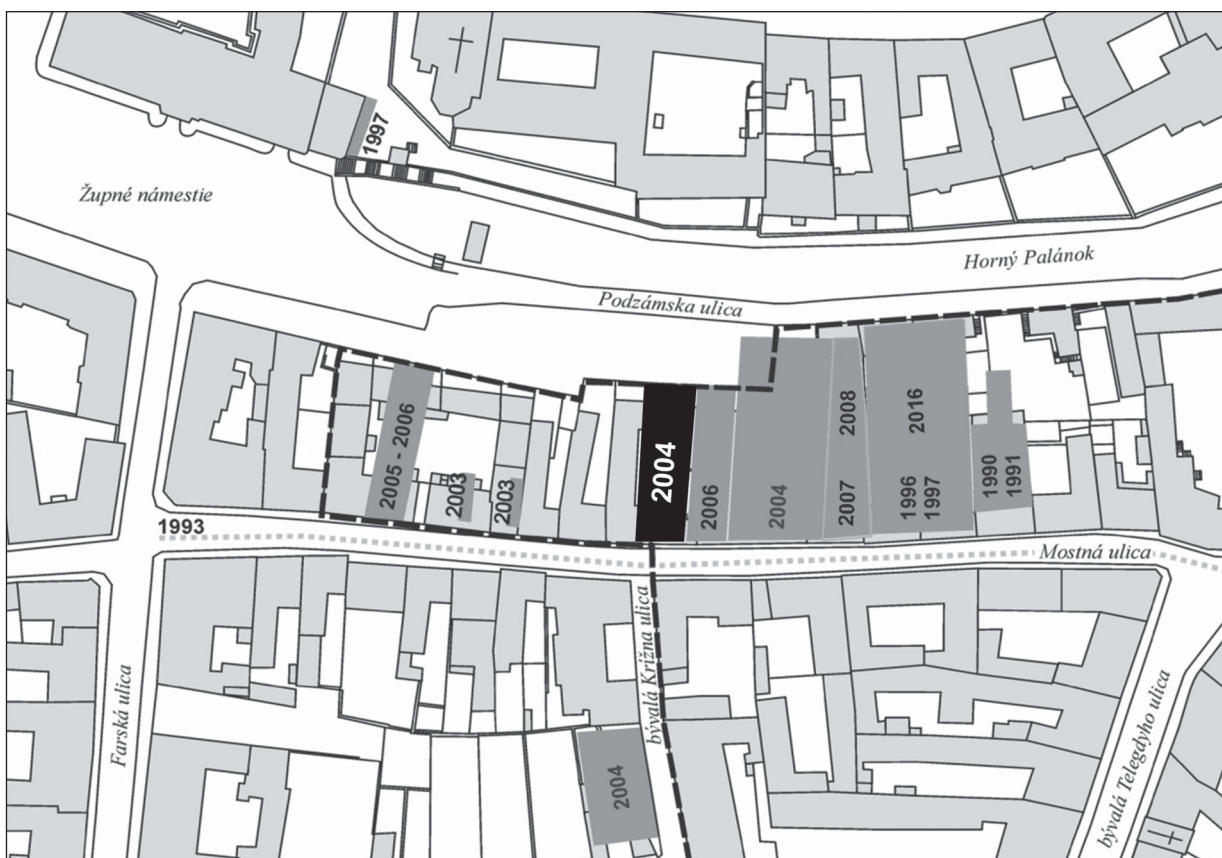
Fig. 1. Nitra – aerial photo of Mostná ulica street and the castle hill with indicated location of excavation in 2004 (photo: I. Kuzma).

s námestím okolo farského Kostola sv. Jakuba (Fusek/Samuel 2013, 40; Ruttkayová/Ruttkay 1997, obr. 1). Približne od 11.–12. storočia môžeme sledovať ďalšie zmeny terénu pravého brehu Nitričky. Intenzívna ľudská činnosť mala za následok jeho pomalý ale plynulý nárast. Zatiaľ čo vrstvy z obdobia včasného a vrcholného stredoveku ešte kopírujú pôvodný terén a klesajú smerom k Nitricke, mladšie vrstvy vďaka postupnej úprave brehov majú takmer vodorovný priebeh. Z obdobia vrcholného stredoveku disponujeme väčším množstvom archeologického materiálu z preskúmaných objektov. Na mierne sklone nom brehu rieky boli rôzne veľké exploatačné a odpadové jamy, obilninové zásobnice, studne, chlebové pece, hospodárske stavby s kolovou

konštrukciou a niekoľko obytných objektov. Väčšina obydľí však bola situovaná ďalej od rieky na ploche dnešného Svätoplukovho námestia, kde vzniklo trhovisko, uprostred ktorého postavili najneskôr v 13. storočí farský Kostol sv. Jakuba (Březinová/Samuel 2007, 34).

3. VÝSKUM V ROKU 2004

Na skúmaných parcelách č. 327/4, 327/9, 327/10 bola novoveká zástavba dlhých domov s dvormi. Zachytili sme dve prieluky medzi zástavbou parcel a jeden podpivničený dom. Rozloha preskúmanej plochy bola 504 m². Terén klesal od úrovni 210–220 cm smerom ku korytu Nitričky, ktoré bolo zachytené v hĺbke 550–600 cm od



Obr. 2. Nitra – plán zástavby Mostnej ulice a okolia pred asanáciou, s vyznačením preskúmaných plôch. Legenda: čiarkovane označená zástavba asanovaná v 70. až 80. rokoch 20. storočia (autor: M. Samuel).

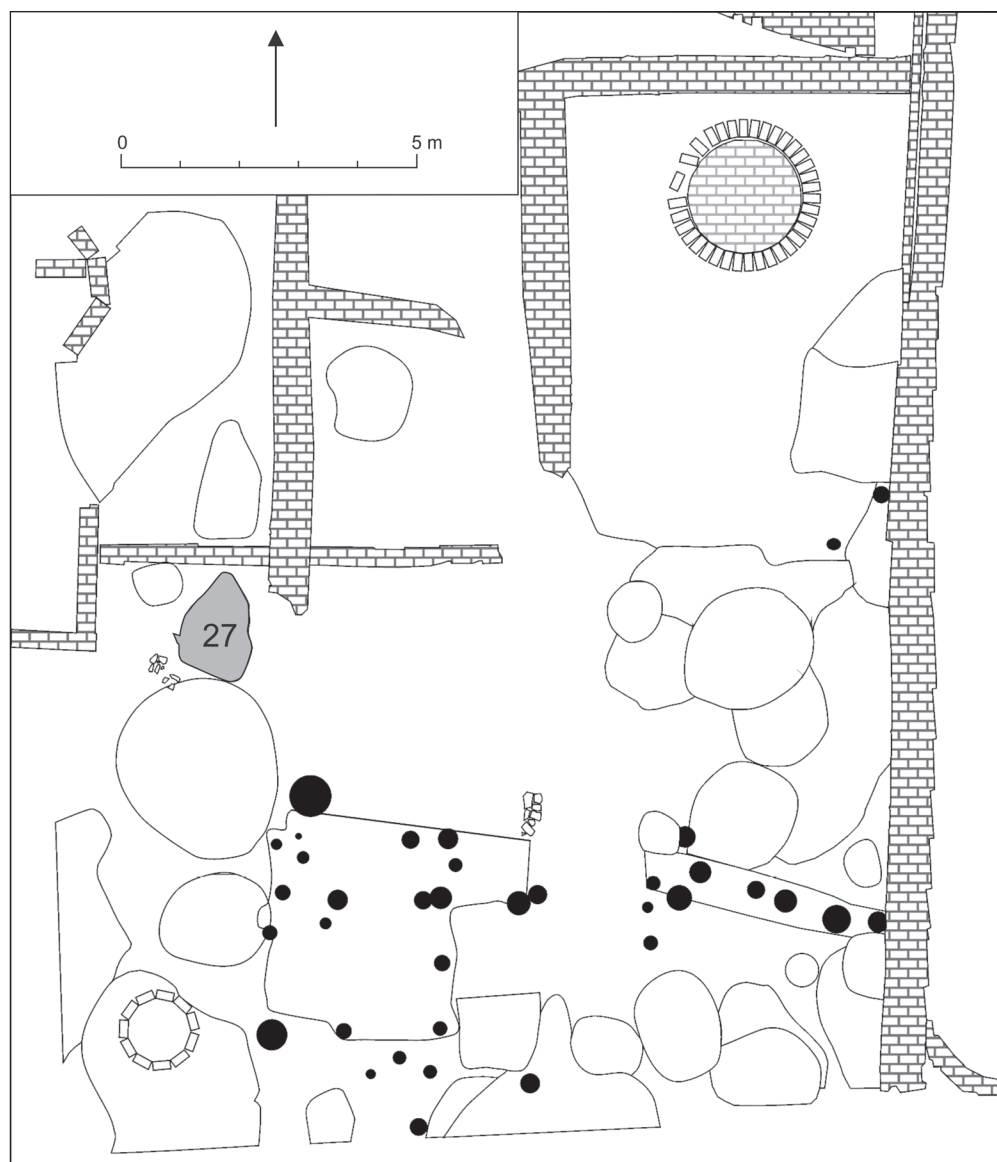
Fig. 2. Nitra – plan of buildings in Mostná ulica street and its surroundings before redevelopment with indicated studied areas. Legend: dashed line marks architecture demolished in the 1970s and 1980s (author: M. Samuel).

úrovne dnešného terénu. Skúmanie plochy bolo limitované viacerými faktormi, ale nakoniec sa podarilo preskúmať celú plochu až na podlažie. Zistených bolo 38 objektov a jeden kostrový hrob bez nálezov (obr. 3, obr. 4: 1, 2).

3.1 OBJEKT 27/2004

Približne v strede, v západnej časti skúmanej plochy sa vyrýsovala časť objektu so silno prepáleným pevným estriichom (obr. 4: 3). Priestor sa rozširoval tak, aby sa zachytil celý jeho pôdorys. Objekt nebol zachovaný kompletne, narušali ho mladšie stavebné zásahy. Rozmery zachovanej časti boli 140 x 170 cm a od úrovne začistenia dosahoval hĺbku 55 cm. Priestor bol vyberaný postupne, najskôr iba polovica, po jednotlivých prepálených vrstvách, ktoré obsahovali početné zlomky väčších i menších kusov keramiky. Striedali sa vrstvy výmazu s črepami a silno do červe-

na prepálenou hlinou (obr. 4: 4, 5). Objekt mal mierne kotlíkový tvar. Naspodku sa nachádzal žltý ílovitý výmaz o hrúbke 5–6 cm, pričom jeho dno ležalo v hnedosivej vrstve premiešanej s mazanicou a uhlíkmi. Na východnej strane spodnej časti objektu boli kamene, ktoré akoby spevňovali jeho priestor (obr. 4: 4). V južnej časti sa nachádzala kolová jama o priemere 18 cm a hĺbke 55 cm a siahala až pod dno objektu (obr. 4: 6). Z praktických dôvodov nepredpokladáme, že bola súčasťou nejakej kolovej stavby (prístreška?) súvisiacou s prepálenou časťou. V podstate sa kôl nachádzal pod jemnou vrstvou prepáleného estriichu, ktorý sa iba pri čistení plochy nad dutou časťou po kole prepadol. Mohlo ísť o pozostatok zo staršej stavby, ale nevylučujeme ani možnosť, že kôl bol stavebnou súčasťou objektu 27. Z početných zlomkov nádob (niekoľko desiatok kusov) sa podarilo zrekonštruovať dve celé nádoby (tab. I: 1, 4) a vybrať 14 fragmentov nádob,



Obr. 3. Nitra – Mostná ulica. Južná časť plánu výskumu z roku 2004 s vyznačením objektu 27 (autor: S. Ptáčková).

Fig. 3. Nitra – Mostná ulica street. Southern part of excavation plan from 2004 with indicated feature 27 (author: S. Ptáčková).

ktoré sú kresbovo zdokumentované (tab. I–III). Vo vrstve objektu sa nachádzal aj kamenný brúsik (tab. II: 4), ktorý vzhľadom na malú výpovednú hodnotu ďalej neanalyzujeme.

3.2 KERAMIKA

Charakteristickým znakom keramickej hmoty v sledovanom súbore je pomerne kvalitne preplavený materiál s malou prímiesou ostriva. Farebné spektrum povrchu, ako aj lomu keramiky je výrazne rozmanité. Ide o svetlé a tmavé odtiene hnedej, oranžovej, bledej, sivej a čiernej

farby. Lom je kompaktný, dobre vypálený. Na vnútornej strane nádob, najmä v ich dolnej časti sú badateľné stopy po obtáčaní na hrnciarskom kruhu.

Z dôvodu fragmentárnosti nádob, pri ich rekonštrukcii predpokladáme, že pochádzajú z vajcovitých a súdkovitých hrncovitých tvarov (tab. I: 1, 4; II: 3; tab. III: 4) a zo zásobníc zo zosilneným von vyhnutým okrajom (tab. I: 2, 3, 6), kde v dvoch prípadoch bol súčasťou keramickej hmoty grafit (tab. I: 2, 6). Tieto zásobnice nemali domáci pôvod na území Slovenska (*Fusek/Spišiak 2005*, 315–319). Z hľadiska datovania sú



Obr. 4. Nitra – Mostná ulica. Výskum v roku 2004. 1, 2 – pohľad z Palánku zo severu; 3 – objekt 27, začistený pôdorys zachovanej časti pece (estrich) s vypadnutou časťou nad kolovou jamou; 4 – vyberanie objektu a pohľad na kamene, ktoré ho ohraničovali; 5 – začistený rez objektom 27; 6 – objekt 27 po vybratí (autor: G. Březinová).

Fig. 4. Nitra – Mostná ulica street. Excavation in 2004. 1, 2 – Nord view of the excavation from Palánok; 3 – feature 27, trimmed ground of the preserved part (smear) with dropped off section above the stakehole; 4 – excavation of the feature and view of its delimiting stones; 5 – cross-section of the excavated feature; 6 – feature after excavation (author: G. Březinová).

zvlášť významné profilácie horných častí nádob, t. j. ústia a okrajov.

Vo výzdobe prevládajú vodorovné žliabky, vrypy rôznych tvarov a jednoduché ryté vlnovky

(tab. I–III). Ojedinele sa vyskytuje aj hrebeňovanie vodorovných línii v kombinácii s hrebeňovanou vlnovkou (tab. I: 1). Čo sa týka kombinácie výzdoby, vo väčšine prípadov pozostáva z vrypov



Obr. 5. Nitra – Mostná ulica. Objekt 27/04. Hrnec s vysokým kuželovitým ústím (foto: P. Červeň).

Fig. 5. Nitra – Mostná ulica street. Feature 27/04. One high conical-neck pot (photo: P. Červeň).

alebo vlnoviek nachádzajúcich sa na pleciah, pod ktorými sú umiestnené viacnásobné vodorovné ryté línie. V menšom počte sú zastúpené exempláre s výzdobou tvorenou len rytými líniami (tab. II: 1).

K nezvyčajným tvarom patrí hrniec s vysokým kuželovitým ústím s rovným mierne prežlabeným a obojstranne odsadeným okrajom. Ústie je mierne dovnútra vyhnuté a je členené dvoma obvodovými presekávanými plastickými lištami, pod ktorými sa v hornej časti tela nachádza šesť rytých obvodových línií (tab. I: 4). Dno je rovné, bez stopy po značke (obr. 5).

3.3 INTERPRETÁCIA OBJEKTU

Údaje, ktoré sme získali výskumom objektu 27 sú veľmi torzovité. Na základe nich vieme len všeobecne konštatovať, že ide o pyrotechnické zariadenie. Vychádzajúc z mohutnej prepálenej vrstvy, ktorá dosahuje 55 cm a je zložená z troch až štyroch vrstiev výmazu s črepmi, nepredpokladáme, najmä z bezpečnostných dôvodov, že by takéto zariadenie bolo súčasťou interiéru nejakého objektu. Skôr sa domnievame, že stálo samostatne. Mohlo ísť o pec na pečenie chleba, prípadne praženie, či sušenie potravinových produktov? Samotný priestor klesajúceho brehu riečky Nitričky je usporiadaný na to, aby tu takéto zariadenie bolo situované. Rôzne piecky, ohniská, prepálené priestory máme potvrdené aj z ďalších skúmaných parciel na Mostnej ulici, ktoré sú datované do obdobia stredoveku až novoveku (Březinová/Samuel 2007, 37). Hoci ich veľkosť je rôzna, mali podobnú konštrukciu, ktorá pozostávala z pozdĺžnej predpecnej jamy a okrúhlej alebo oválnej kupole s dymovým otvorom. Dôležitú úlohu, hlavne z pohľadu bezpečia sídliska, hrala aj blízkosť vody (Březinová/Samuel 2007, 36).

V literatúre sme nenašli adekvátne analógie k objektu 27 z Mostnej ulice v Nitre (König 2014, 78; Repka/Beljak Pažinová 2018, 16–39; Ruttkay 1990, 337–348). V uvedených prípadoch síce ide o samostatné stojace pece, ale zahĺbené do intaktného podlažia. Nevýhodou je, že nemáme zachytený žiadny konštrukčný detail, ktorý by umožňoval objekt bližšie identifikovať. Vzhľadom na mohutnú 55 cm hrubú prepálenú vrstvu, vyslovujeme hypotézu, že zariadenie muselo byť umiestnené mimo obytný objekt. Opakované výmazy naznačujú, že objekt bol v činnosti dlhšiu dobu. Mohla to byť samostatne stojaca kupolovitá pec na chlieb, prípadne na sušenie plodín, podobne, ako sú uvádzané etnografické paralely v práci L. Skružného (1980, obr. 1–5), kde ide o nadzemné objekty bez zahĺbenia do podlažia s funkciou na pečenie a sušenie produktov.

3.4 DATOVANIE OBJEKTU

Fragmenty keramiky, ako aj dve zrekonštruované nádoby nám umožňujú porovnanie týchto nálezov

s okolitými stredovekými lokalitami. Prvotný predpoklad, že ide o nálezy datované do obdobia 9. až 11. storočia (*Březinová/Samuel 2007*, obr. 81: a, b) na základe vyhodnotenia ďalšej keramiky z objektu je potrebné korigovať a objekt datovať mladšie. Opierame sa predovšetkým o keramický materiál datovaný do vrcholného stredoveku z najbližšieho okolia ako napríklad z: Nitry-Šindolky (*Fusek 2008*), Nitry-Kupeckej ulice (*Ruttkayová/Ruttkay 1997*), Nitry-Mlynov (*König 2014, 2020*), Nitry-Párovských Hájov (*Pieta/Ruttkay 1987, 87, 88; Ruttkay 1996, 270–276*), Nitry-tržnice (*Bednár/Fottová 2003, 303–315*), Nitry-Janíkoviec (*Ruttkay et al. 2016, 41–57*), Podhorian-Sokolníkov (*Repka/Beljak Pažinová 2012*), prípadne z územia juhozápadného Slovenska (*Ruttkay 1995, 258–263*).

Z hľadiska datovania sú dôležité keramické súbory datované mincami, ako z Nitry-Párovských Hájov, kde sa našla minca Bela III. (1172–1196) a Ondreja II. (1205–1235), ktoré datujú sídliskové nálezy z tejto lokality do obdobia záveru 12. až prvej polovice 13. storočia (*Pieta/Ruttkay 1987, 87, 88; Ruttkay 1996, 262, 263*). Počas archeologického výskumu v Nitre-Mlynoch sa v objekte 9/07 objavili tri zlepené uhorské denáre z konca 11., prípadne z 12. storočia. Išlo o razby: 1.–2. Uhorsko, Koloman (1095–1116), 3. Uhorsko, Koloman (1095–1116), alebo Štefan II. (1116–1131), resp. Belo II. (1131–1141; *König 2014, 77*). Ďalší nález sídliskového objektu s keramikou a mincou z Nitry nie je kompletne publikovaný. Ide o objekt 6/95 na Štefánikovej triede č. 22, s anonymným uhorským denárom z 11. až prvej polovice 12. storočia (*Katkin/Březinová 1997, 109*). V zásobnicovej jame v hĺbke 124 cm od úrovne terénu sa našla keramika, zvieracie kosti a uvedená strieborná minca.

Porovnaním predovšetkým okrajov a tvarov ústia, ako aj výzdoby keramiky z objektu 27 z Mostnej ulice s keramickou produkciou na uvedených sídliskách, patrí tento objekt do vrcholného stredoveku a to rámcovo do obdobia 11. až 13. storočia.

K zriedkavému hrncu s vysokým nahor vytiahnutým ústím so žliabkovane zdobeným hrdlom (obr. 5; tab. I: 4) sa nám nepodarilo nájsť presné analógie, tento tvar patrí skôr k ojedinelým.

Ak vychádzame iba z kresbovej dokumentácie, podobnosť s ústím vykazuje nádoba z Podhorian-Sokolníkov, kde je súbor datovaný od druhej polovice 12. do 13. storočia (*Repka/Beljak Pažinová 2012*, obr. 4: 1–7; 6: 3–5), ďalej možno aj v tvaroch a vo výzdobe s nálezmi z Nitry-Šindolky, datovanými do 11. až 12. storočia (*Fusek 2008*, obr. 8: 1), taktiež zo Sládkovičova – Nových dieľov, kde A. Točík (1992, 6, 211, obr. 145: 4) uvádza hrncovitú fľašu so zhodnou výzdobou, rámcovo zaradenú do 11. až 14. storočia. Podobný tvar pochádza aj z výskumu v Hurbanove-Bohatej, z chaty II (*Habovštiak 1961, 469*, obr. 20: 5) a ďalšia hrncovitá fľaša sa tu našla v priekope (*Habovštiak 1961*, obr. 26: 8). Materiál zo sídliska je datovaný do 11. až 13. storočia. Príbuznú formu ústia má aj nádoba z Bratislavy-Dúbravky spadajúca do druhej polovice 12. až prvej tretiny 13. storočia (*Bazovský/Elschek 1998, 95*, tab. IV: 6).

4. VYHODNOTENIE

Prezentovaný objekt 27 patrí do vrcholnostredovekej urbanistickej štruktúry nitrianskeho Dolného mesta o ktorej zatiaľ naozaj nevieme veľa. Zdá sa, že výsledky archeologických výskumov podporujú názory o voľnejšej zástavbe bez pevného urbanistického plánu. Pre obdobie včasného a vrcholného stredoveku nemáme žiadny dôkaz o existencii kamennej architektúry na skúmaných plochách. Zatiaľ čo rekonštrukcia topografie včasnostredovekej Nitry bola vypracovaná výlučne na základe archeologických prameňov, pre obdobie vrcholného stredoveku sa bádatelia opierajú predovšetkým o písomné pramene, z ktorých vyplýva, že mestský chotár bol zo severu ohraničený riečkou Nitričkou, pričom zahŕňal aj územie po ľavom brehu rieky Nitry (*Bednár/Fottová 2003*, obr. 10; *König 2014*, obr. 49–51; 2020, Fig. 6–8).

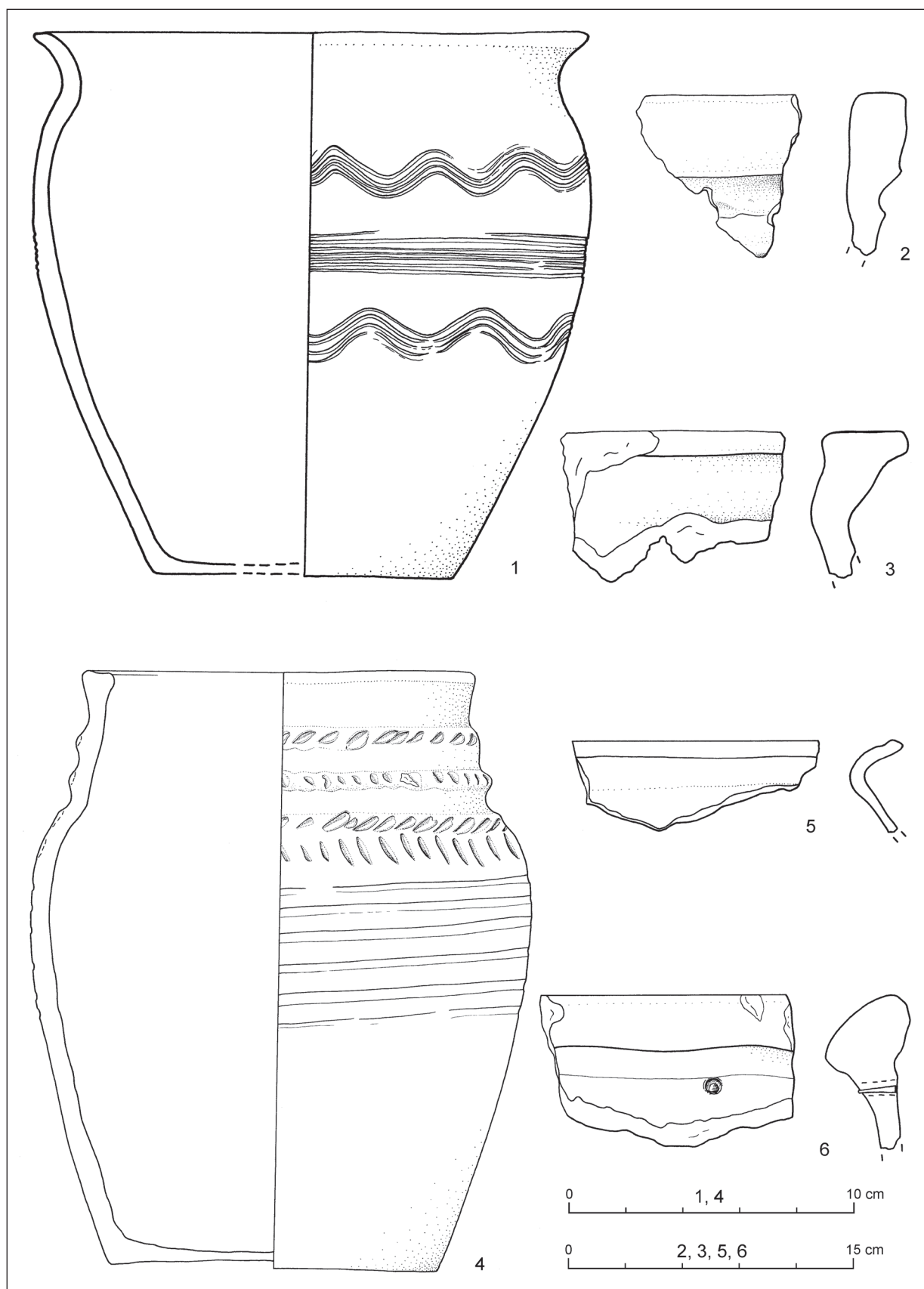
Breh Nitričky sa skôr využíval na hospodárske účely. Jedným z najčastejších objektov na Mostnej ulici, potvrdzujúcim hospodársky charakter územia (popri zásobných a odpadových jamách), sú hlinené kupolové pece. Takéto pece postavené mimo obydlí sú všeobecne častým nálezom na stredovekých sídliskách. Stavali sa buď na povrchu, alebo boli vyhlbené do terénu.

Na Mostnej ulici sa odhalilo niekoľko takýchto pecí. Ich situovanie na relatívne malom priestore potvrdzuje predpoklad, že vznikali na okrajoch sídliskových areálov. Dôležitú úlohu, hlavne z pohľadu bezpečia sídliska, zohrala aj blízkosť vody (Březinová/Samuel 2007, 36). Objekt 27 sa vymyká z poznatkov o peciach z tohto prostredia, kde išlo hlavne o pece zahĺbené do intaktného podlažia, prípadne zhotovené na povrchu. V našom prípade ide pravdepodobne o kupolovú pec na vyvýšenom podstavci s dobrou dostupnosťou k manipulačnému priestoru s dlhodobším využívaním. Svedčia o tom hlavne viacnásobné hlinené výmazy hrubé 55 cm vyplnené keramikou.

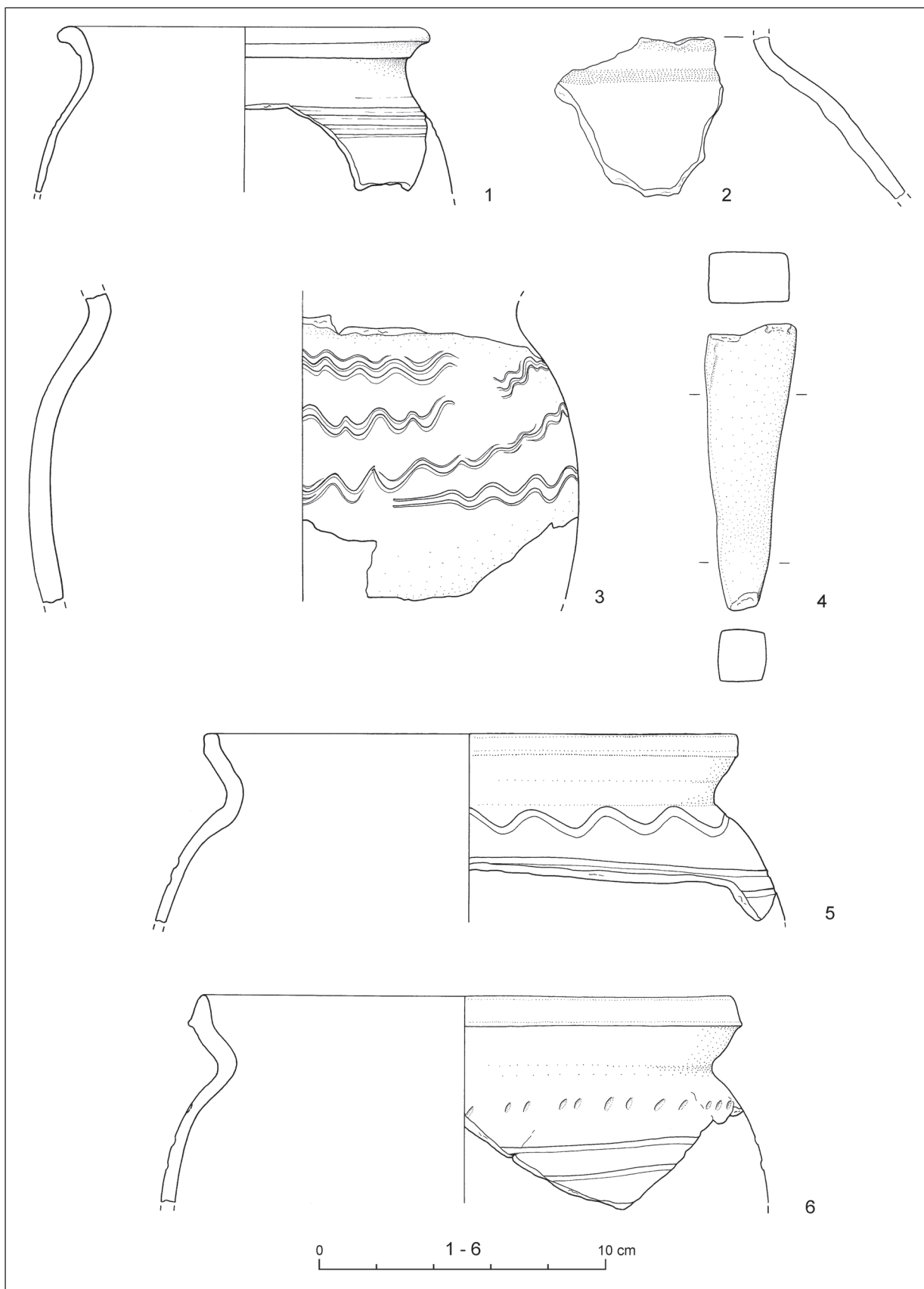
LITERATÚRA

- Bazovský/Elschek 1998* – I. Bazovský/K. Elschek: Osídlenie v Bratislave-Dúbravke v 9.–13. storočí. II. Stredoveký dvorec. Zborník Slovenského národného múzea 92, Archeológia 8, 85–96.
- Bednár/Fottová 2003* – P. Bednár/E. Fottová: Nitra-tržnica – príspevok k poznaniu zázemia stredovekého mesta. *Archaeologia historica* 28, 2003, 303–315.
- Březinová 2008* – G. Březinová: Pokračovanie záchranných výskumov na Mostnej ulici v Nitre. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2006, 2008*, 47, 48.
- Březinová 2009* – G. Březinová: Ďalšia preskúmaná parcela na Mostnej ulici v Nitre. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2007, 2009*, 52, 53.
- Březinová 2011* – G. Březinová: Dostupnosť dvoch parciel na Mostnej ulici v Nitre. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2008, 2011*, 75, 76.
- Březinová/Katkin 1996* – G. Březinová/S. Katkin: Záchranný výskum v Nitre na Štefánikovej triede. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1994, 1996*, 37, 38.
- Březinová/Samuel 2007* – G. Březinová/M. Samuel: Tak čo, našli ste niečo? : svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre. Nitra 2007.
- Fusek 2008* – G. Fusek: Vrcholnostredoveké sídlisko v Nitre-Šindolke. *Archaeologia historica* 33, 2008, 27–40.
- Fusek/Samule 2013* – G. Fusek/M. Samuel: Včasnostredoveká zásobná jama z Mostnej ulice v Nitre. *Študijné zvesti AÚ SAV*, 53, 2013, 39–75.
- Fusek/Spišiak 2005* – G. Fusek/J. Spišiak: Vrcholnostredoveká grafitová keramika z Nitry-Šindolky. *Archeológia a mineralógia. Slovenská archeológia* 53/2, 2005, 265–336.
- Habovštiak 1961* – A. Habovštiak: Príspevok k poznaniu našej nížinnej dediny v XI.–XIII. storočí. *Slovenská archeológia* 9/1–2, 451–481.
- Hanuliak 2007* – M. Hanuliak: Vrcholnostredoveká osada v Beckove. *Archaeologia historica* 32, 2007, 335–349.
- Hunka/Kolníková 1996* – J. Hunka/E. Kolníková: Príspevky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1994. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1994, 1996*, 95, 96.
- Katkin/Katkinová 1997* – S. Katkin/J. Katkinová: Nálezy zo staršej doby bronzovej z Nitry na Štefánikovej triede. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1995, 1997*, 110, 111.
- Katkin/Březinová 1997* – S. Katkin/G. Březinová: Pokračovanie záchranného výskumu v Nitre na Štefánikovej triede. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1995, 1997*, 108–110.
- König 2014* – T. König: Nitra-Mlyny. Stredoveké osídlenie lokality. Bratislava 2014.
- König 2020* – T. König: The topography of high medieval Nitra. New data concerning the topography of medieval towns in Slovakia. *Communicationes archaeologicae Hungariae* 2018, 2020, 213–224.
- Pieta/Ruttikay 1987* – K. Pieta/M. Ruttikay: Záchranný výskum v Nitre-Párovských Hájoch, *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1986, 1987*, 87, 88.
- Repka/Beljak Pažinová 2012* – D. Repka/N. Beljak Pažinová: Vrcholnostredoveké sídliskové objekty z Podhorian-Sokolníkov. *Archaeologia historica* 37/1, 2012, 273–288.

- Repka/Beljak Pažinová 2018* – D. Repka/N. Beljak Pažinová: Stredoveké zahľbené kupolové pece z Ponitria. Konštantínove listy 11/1, 2018, 16–39.
- Ruttkay 1990* – M. Ruttkay: Pece na ranostredovekých sídliskách juhozápadného Slovenska. *Archaeologia historica* 15, 1990, 337–348.
- Ruttkay 1995* – M. Ruttkay: Príspevok k poznaniu stredovekej keramiky na juhozápadnom Slovensku. *Archaeologia historica* 20, 1995, 563–583.
- Ruttkay 1996* – M. Ruttkay: Die Grundveränderung in der Keramikproduktion im 12.–14. Jahrhundert in der Westslowakei. *Pravěk NŘ* 6, 1996, 261–284.
- Ruttkay 2007* – M. Ruttkay: Záchraný archeologický výskum v Nitre na Svätoplukovom námestí. G. Březinová/M. Samuel: Tak čo, našli ste niečo? : svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre. *Nitra 2007*, 131–144.
- Ruttkay/Debnár 2015* – M. Ruttkay/P. Debnár: Nitra, Mostná ulica. Dostupnosť parcely z roku 1996–1997. Rukopis výskumnej správy. Uložené: Archeologický ústav SAV Nitra, bez inv. č.
- Ruttkay et al. 2016* – M. Ruttkay/J. Ruttkayová/M. Bielich/B. Zajacová/A. Nemergut: Sídlisko z 10.–12. storočia v Nitre-Janíkovciach. *Archaeologia historica* 41/2, 2016, 41–57.
- Ruttkayová 1996* – J. Ruttkayová: Archeologický výskum v Nitre na Kupeckej ulici. *Archeologické rozhledy* 47, 1996, 139–141.
- Ruttkayová/Ruttkay 1997* – J. Ruttkayová/M. Ruttkay: Výsledky výskumu v Nitre-Starom meste v r. 1994. *Archaeologia historica* 22, 1997, 103–113.
- Samuel 2008* – M. Samuel: Další záchranný výskum na Mostnej ulici v Nitre. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2006, 2008*, 138–142.
- Skružný 1980* – L. Skružný: Několik poznámek k otázce vývoje a funkce pece ve slovanských, středověkých a novověkých objektech i mimo ně. *Archaeologia historica* 5, 1980, 221–242.
- Točík 1992* – A. Točík: Materiály k dejinám južného Slovenska v 7.–14. storočí. *Študijné zvesti AÚ SAV* 28, 1992, 5–250.
- Vlašičová 1998* – H. Vlašičová: Výskum na Mostnej ulici v Nitre. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1996, 1998*, 168–170.

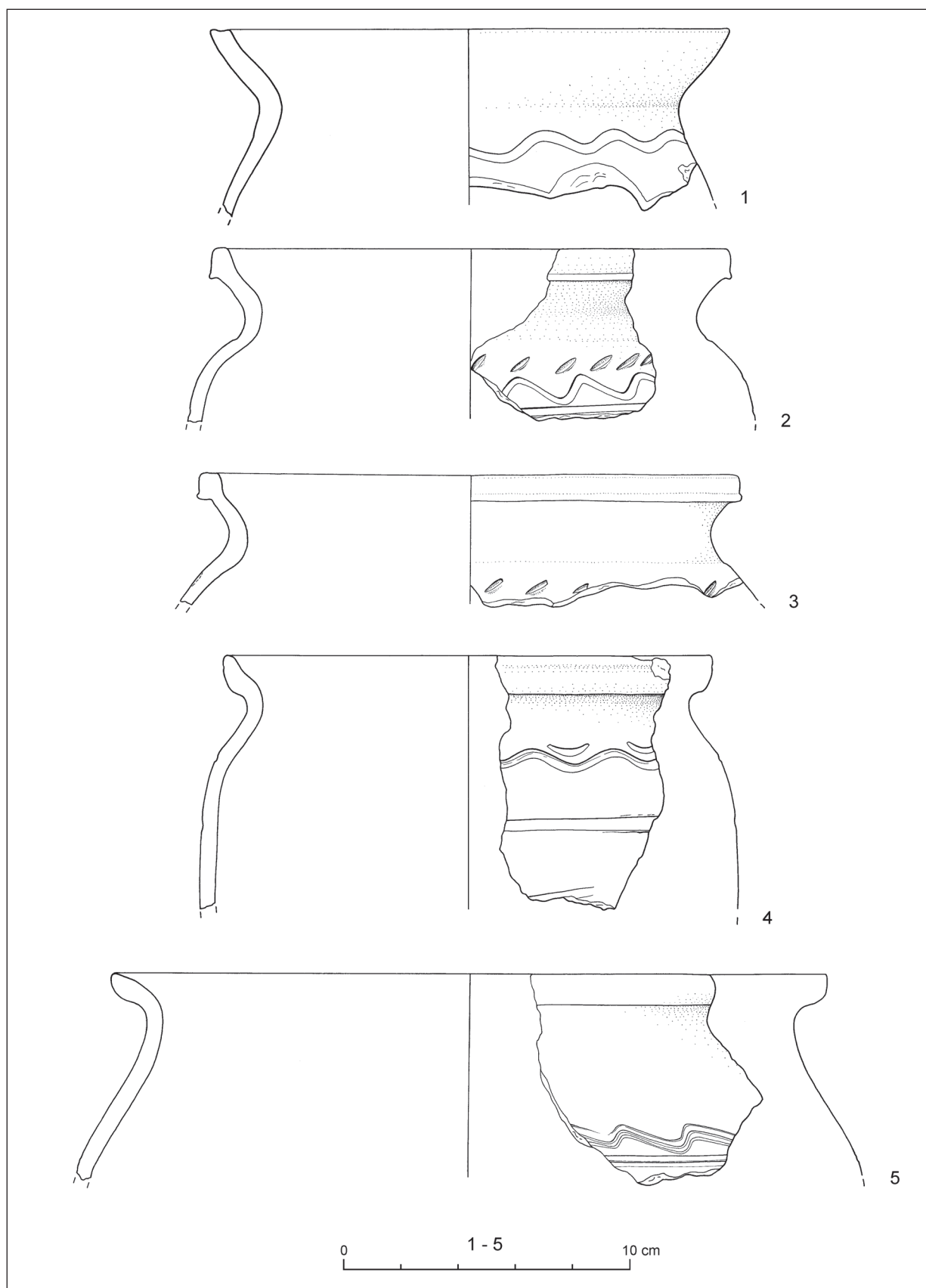


Tab. I. Nitra – Mostná ulica. Objekt 27/04. Keramika (kresba: J. Meszárošová).
 Pl. I. Nitra – Mostná ulica street. Feature 27/04. Pottery (drawing: J. Meszárošová).



Tab. II. Nitra – Mostná ulica. Objekt 27/04. 1-3, 5, 6 – keramika, 4 – kamenná brúska (kresba: J. Meszárošová).

Pl. II. Nitra – Mostná ulica street. Feature 27/04. 1-3, 5, 6 – pottery, 4 – whetstone (drawing: J. Meszárošová).



Tab. III. Nitra – Mostná ulica. Objekt 27/04. Keramika (kresba: J. Meszárošová).
Pl. III. Nitra – Mostná ulica street. Feature 27/04. Pottery (drawing: J. Meszárošová).

THE MEDIEVAL PYROTECHNIC FEATURE FROM MOSTNÁ ULICA STREET IN NITRA

GERTRÚDA BŘEZINOVÁ

Due to construction activity in Mostná ulica street in Nitra, rescue excavations have been carried out since 1991, each of them bringing positive results. They detected settlement of the southern, i. e. right bank of the Nitrička stream since the Neolithic until now, with the main period of settlement in the Bronze Age, Middle Ages and the Postmedieval period. Intensity of settlement activities is suggested by thickness of the anthropogenic sediments, which is up to 1.5–5 m. The objective of the article is to point to the part of a pyrotechnical feature without known analogies. It might be a freestanding oven for baking and drying of products. It comes from urban environment. Pottery with a wider range

of use within the 11th–13th centuries was used for dating. It is represented mainly by pots and storage vessels belonging to the territory of Nitra with their shapes and decoration layout. One pot with a different shape and decoration layout is an exception. We primarily follow from the pottery material dated to the High Middle Ages which comes from the nearest surroundings, for instance from Nitra-Šindolka, Nitra-Kupecká ulica street, Nitra-Mlyny, Nitra-Párovské Háje, Sládkovičovo, Hurbanovo-Bohatá or Podhorany-Sokolníky. From the aspect of dating, pottery assemblages dated by coins, e. g. from Nitra-Párovské Háje and Nitra-Mlyny, are important.

doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc.

Archeologický ústav SAV

Akademická 2

SK – 949 01 Nitra

gertruda.brezinova@savba.sk

